

Bu gibi fark ve inhiraf lar «Güneş - Dib» Teorisinin mantığına arz edilince hakikî kıymet ve delâletleri anlaşılır ve göründükleri gibi ayırıcı değil, bilâkis birleştirici birer vasıf oldukları meydana çıkar.

Şimdi son olarak, bu araştırmanın neticelerini hülâsa edelim:

1 — En azı otuz asır önce Türkçeden Grekçeye birçok kelimelerle beraber medenî hayatın ileri mefhumlarından bir çoğu da geçmiş bulunuyor. Tarihin o devrinde Türkçenin, bu gibi mefhumları başka dillere ibzal etmesi çok manidar bir vak'a teşkil eder.

2 — Bu mefhumları ifade eden sözlerin o zamanki fonetizmalarını tayin etmek, Grekçenin imlâ kaidelerini ve iki dilde yer alan mütenazır sözlerin sistematik değişmelerini gözönünde tutmak sayesinde mümkün olabiliyor.

3 — Bu vasıta ile tayin edilen eski şekillerin hemen noktası noktasına «Güneş - Dib» Teorisinin verdiği örneklere tevafuk ettiği görülür. Realite ile nazariyenin bu sahada birbirini bu derece tutması «Teori» nin diğer hükümlerindeki isabete de kat'î bir delildir.

Fakat delillerin en kat'îsi, dilin kaynağı diye güneşi gösteren işaretini yine Güneşten, şimdiye kadar hiçbir küsufa uğramıyan «Bizim Güneşimiz» den almış bulunmamızdır.

(Sürekli alkışlar).

Başkan — On dakika istirahat için celse tatil edilmiştir.

Üçüncü Toplantı

Saat 17³⁰ - 17³⁵

Başkanlık Kurul:

Başkan : B. Nuri Conker

Sekreterler: Bn. Esma Nayman
Bn. Zerrin Dilmen

Başkan — Celse açılmıştır. Kurum namına Kurultaya sunulan tezlerin sonuncusu olan tez şimdi okunacaktır. Tez sahibi Bay Hami Danişmend'dir.



İŞARET DİLİ VE TASRİFSİZ FİİL

Atatürk, Arkadaşlar;

«Güneş - Dil» sisteminde birdenbire göze çarpmıyan öyle mühim noktalar vardır ki, insanlığın ilim ve zekâ tarihinde gezdirilecek dikkatli bir nazar, en eski devirlerden itibaren bunların çok kuvvetli delilleri bulunduğunu derhal tesbit edebilir: meselâ konuşma dilinin teşekkülünden evvel insanların muntazam bir «İşaret dili» ile anlaşmış olduklarını tesbit eden esas, işte bu arzettiğim noktalardandır.

Tıpkı bunun gibi, «Güneş - Dil» kanununun tatbikiyle yapılan kelime tahlilleri de önümüze lisaniyat tarihinin birçok delillerle teyit ettiği birtakım ilmi hakikatler çıkarmaktadır: bunların en mühimlerinden biri, konuşma dilinin ilk teşekkül devirlerinde insanların "Tasrifsiz fiil» kullandıklarını gösteren esastır. Huzurunuzda bahsedeceğim noktalar, işte bu iki esasa, yani «İşaret dili» ile «Tasrifsiz fiil» meselelerine aittir.

*
* *

«Güneş - Dil» kanununa ait broşürün 11 - 12 nci sahifelerinde tesbit edilen esaslara göre, menşeyi devrinden itibaren dilin teşekkül tarihinde şu üç tekâmül safhası vardır:

1 — Fikri yalnız manalı jestlerle ifade eden «SÖZSÜZ İŞARET» devri;

2 — Çok basit ve iptidai birkaç manalı sözle karışık jestlerden mürekkep «SÖZLÜ İŞARET» devri;

3 — Eski manalı jestlerin yerine manalı sesler kaim olmasıyla tezahür eden şimdiki «İŞARETSİZ SÖZ» devri: bu son devirde «İşaret» çok mahdud bir şekle inmiş ve ancak sesle ifade edilen manaya kuvvet vermek için bugün olduğu gibi alelâde bir «Yardımcı hareket» mahiyetini almıştır.

Bu vaziyete göre, birinci devirde esas «Manalı jest» olduğu halde, üçüncü devirde esas «Manalı ses» olmuş ve bu iki devir arasında geçen «Sözlü işaret» devri de ancak bir istihale devresi teşkil etmiş demektir.

Birinci devirdeki «Sözsüz işaret» dilini kullanan insanların hiç ses çıkarmamış birtakım dilsizler olduğunu iddia edecek değilim: Herhalde bu ilk insanların kullandıkları işaretlere hayret, hiddet, korku, sevinç vesaire gibi hislerinden mütevellit birtakım sesler de karıştırmış olmaları pek tabiidir; fakat «Ses» başka, «Söz» başkadır: Bir cemiyetin her ferdine her zaman aynı bir mefhumu ifade etmiyen hayvanî sesler «Söz» değildir; «Söz», «Manalı ses» dir; onun için bu ilk devir, «Sesli», fakat «Sözsüz» işaret devri demektir.

«Güneş - Dil» kanununun bütün vuzuhiyle devirlere ayırarak tesbit ettiği bu tekâmül safhalarının doğruluğu, ilim tarihinin en eski devirlerinden itibaren tesbit edilebilecek muhtelif müeyyidelerle sabittir: Meselâ Milâttan evvel 5 - 4 üncü asırlarda yaşayan (Platon), «Ses dili» nin menşeyini insandaki «Jestle taklit» hassasında bulmuş olduğu gibi, gene Milâttan evvel 4 - 3 üncü asırlarda yaşayan Yunan filozofu (Epicure) de dilin menşeyinden bahsederken, «Sözün sesle jestten doğduğu» nu ispat için biraz müphem olmakla beraber çok doğru bir nazariye serdetmiş ve hattâ XVIII inci asrın dilcilik sahasında «Tekâmül» esasına taraftar müellifler işte bu eski zaman prensipine istinat ederek «Ses dili» nin «Tabii dil» olan «İşaret» esastan istihale etmiş olduğundan bahsetmişlerdir; meselâ o asrın meşhur Fransız filozofu (Etienné de Condillac) bu esasın en mühim müdafilerindendir. ve hattâ bu büyük müellif İşaret diline «Langage d'action» ismini vermiştir.

Dil psikolojisinin bugünkü iptidai kabileler üzerinde yapılmış muhtelif terkiklere istinaden varmış olduğu en yeni neticeler de «Güneş - Dil» sisteminin bir kanun şeklinde ortaya çıkardığı bu sağlam esas ta-

mamiyle teyit edecek mahiyettedir: iptidaî kavimlerle meskûn ülkelerin her tarafında, meselâ Amerika'nın şimalinde ve cenubunda ve Afrika ile Avustralyanın muhtelif yerlerinde yaşayan birçok iptidaî cemaatlarda pek mütekâmil bir «İşaret dili = Langage par gestes» keşfedilmiştir: Muayyen jestlerle her manayı tıpkı ses gibi ifade eden bu sessiz dilde «Jest», bizde olduğu gibi «Söz» ün alelâde bir yardımcısı mahiyetinde değildir: bu iptidaî kabîlelerin işaret dili, bizim sesle anlattığımız bütün mefhumları muayyen ve muntazam jestlerle ifade eden mükemmel bir «İşaret sistemi = Système de signes» şeklindedir; onun için ancak bizdeki dilsizlerin işaret diliyle mukayese edilebilir! Meselâ şimalî Amerika yerlileri arasında bir tetkik seyahati yapmış bir seyyahın verdiği izahata istinat eden (Lévy - Brühl), «Fonctions mentales dans les société inférieures» isimindeki eserinin 178 inci sahifesinde bu sessiz dili şöyle anlatır:

«... Bu jest dilinin büyük bir grameri bile yazılabilir. Bu dilin zenginliği hakkında bir fikir verebilmek için yalnız şunu söyleyelim ki, birbirinin ses dilinden hiçbir kelime bile anlayamayan iki muhtelif kabîleye mensup iki kişi bir araya gelince, birtakım el, baş ve ayak hareketleriyle tam altı saat hiç durmadan birbirlerine bin türlü hikâyeler anlatmakta ve sessiz bir lisanla konuşup sükût içinde gevezelik etmektedirler! . . .».

Bu sessiz dil, ilim âleminde «Langage manuel = El dili» ismini almıştır. (Aristo) nun dediği gibi «İnsan, en mukallit hayvandır»: onun için kâinatta gördüğü her hâdiseyi birtakım jestlerle taklit etmiştir. Hattâ (Marcel Jousse) un «Études de psychologie linguistique» isimindeki eserinde anlattığına göre, resim esasından çkmış bir yazı demek olan ilk hieroglifler hep böyle bir takım «Jest» ler tasvir etmek suretiyle fikri ifade etmektedir: onun için bu yazıda her şekil bir «Mimogramme = Taklit harfi» halindedir; meselâ «Çocuk» mefhumu «Emzirme» ve «İhtiyar» mefhumu da «Sendeleme» jestleriyle ifade edilir: yani her hieroglif yahut mimogram, «İşaret dili» devrinden kalma bir jestin resmi demektir!

Dil felsefe ve psikolojisinde ancak bugün varılan en son neticelere göre, şimdiki insanların «Ses dili», eski insanların işte bu «İşaret dili» nden türemiştir; çünkü insan «İşaret» i yalnız elleriyle değil, muhtelif âzası ve bilhassa ağzıyla da yapmaktadır: fakat (Paget) in «L'évolution du langage» isimindeki tetkikinin 92 nci sahifesinde dediği gibi, «Ağızla işaret yapılırken ciğerlerden gelen hava boğazla ağız arasındaki boşluklara girip çıkmakta olduğu için», fizyolojik bir netice olmak üzere «Ses» dediğimiz hâdis vukua gelmektedir; bu vaziyete göre fikir

ve manayı ifade eden şey, fizyolojik bir «Netice» den ibaret olan «Ses» değil, bu neticeyi hâsıl eden «Ağız jesti» dir! Onun için sesi işidilmeyen yahut gizli konuşan bir kimesenin ifade ettiği fikirler bile dudak hareketlerinden kolaylıkla anlaşılabilir.

«Ses dili» ni «İşaret dili» nden türemiş gösteren bu izah, Milattan asırlarca evvel (Platon) ve (Epicure) gibi büyük Yunan filozofları tarafından tesbit edildikten sonra, XVIII inci asırdanberi Fransız (Etienne de Condillac) ve (Marcel Jousse), İngiliz (Dr. J. Rae) ve (Alfred Russel Wallace) ve nihayet son zamanlarda da (Paget), (Lévy-Brühl), (Cuvillier) vesaire gibi âlimler tarafından birçok müşahedeler ve uzun tetkiklerle tavzih edilmiştir.

Demin söylediğim gibi, «Güneş - Dil» kanunu ikinci devir olarak «Çok basit birtakım manalı sözlerle karışık» bir «Sözlü işaret devri» göstermektedir. Avrupa'nın bugünkü klâsik lisanı için bu esas da olduğu gibi kabul etmek, ilmî bir zaruret hükmündedir: çünkü zaten dil felsefesinin en son mütehasısları ilk «İşaret dili» ile son «Söz dili» arasında ortaya bir istihale devresi teşkil etmek üzere ikinci bir devir kabul etmektedirler. Onların izahına göre, bu ikinci devirde, ilk işaret devrindeki «Jest» ile şimdiki söz devrinin «Kelime» si arasında mutavassıt bir şekil olmak üzere birtakım manalı sesler kullanılmıştır: «Güneş-Dil» kanununda «Çok basit birtakım manalı sözler» şeklinde tarif edilen bu iptidaî söz unsurları, Alman ilminde «Lautbilder» ve Fransız ilim âleminde de «Images vocales» ismini almaktadır. Bu «Sesden resimler», ses taklidiyle yapılan «Onomatopées» ler şeklinde değildir: (Lévy-Brühl) ün tarifine göre, bunlar «Bir şeyi tasvir ve tarif için yapılan ağız jestleri» dir; bu nevi jestlerde ses, tarif edilen şeyin vaziyet ve hareketini taklit eder; meselâ Garbî Afrika'nın «Togo» ve «Dahomey» müstemlelerinde konuşulan «Ewhe» dilinde «Yürümek» manasına gelen «Zo» fiili, muhtelif yürüyüş şekillerinin taklidinden hâsıl olan kırk kadar «Zarf = Adverbe» le beraber kullanılabilir: faraza «ZO BOHO BOHO = Şişman bir kimse hakkında: ağır ağır yürümek», «ZO DZE DZE = Çevik adımlarla yürümek» ve «ZO BEH BEH = Sürünerek yürümek» şekillerindeki «BOHO» ağırlık ve yuvarlaklığın, «DZE» çevikliğinin ve «BEH» sürünme ve sürüklenme hareketlerinin sesle taklidi sayılır. Tabii bunlar, bugünkü iptidaî dillerden birinde tesbit edilmiş olmak itibariyle, ilk insanların kullandıkları şekillere nisbetle çok değişmiş şeylerdir: bununla beraber «Lautbilder» denilen iptidaî söz unsurları hakkında oldukça vazih bir fikir verebilecek mahiyettedir.

Huzurunuzda gözden geçirdiğim bu vaziyet, dilin teşekkül ve rekâmül devirleri hakkında «Güneş - Dil» kanununun koymuş olduğu pren-

siplerin ne sağlam temellere dayandığını bütünü vuzuhiyle tesbit ettiği için, Türk dilciliği bakımından hususî bir ehemmiyeti haiz demektir.

*
* *

Şimdi ikinci nokta olarak biraz da «Tasrifsiz fiil» meselesinden bahsedeceğim: «Ulus» gazetesinde «Dil yazıları» başlığı altında neşredilen tahliller bize her kelimeyi menşe devirlerine ait iptidaî bir cümle şeklinde göstermektedir; bu iptidaî «Cümle» nin mürekkep olduğu manalı heceler birbiriyle kaynaşmış ve işte bu kaynaşma bugünkü «Kelime» leri meydana getirmiştir; meselâ Millet ve Cemaat manalarına gelen «Ulus» kelimesinin tahlilinde, bu kelimenin ayrılmakta olduğu «*uğ + ul + uğ + us*» unsurları mana itibariyle «*Çokluk + yayılma + sabip + saba*» mefhumlarını ifade etmektedir; bu vaziyete nazaran, menşe devrindeki insanlar «Cemaat» mefhumunu «Geniş bir sahaya yayılmış bir kalabalık» şeklinde ifade etmişler demektir. (Ferdinand de Saussure) ün «Linguistique générale» ismindeki eserinin 170 inci sahifesinde söylediği gibi, klâsik dil bilgisinde böyle muhtelif söz unsurlarının birbiriyle kaynaşmasından hâsıl olan «Kelime» lere «Syntagme» ismi verilir: «Güneş - Dil» kanununun tatbikatından çıkan neticeye göre, bugün kullandığımız kelimelerin hemen hepsi sentagmdır! Hattâ tek heceli kelimeler bile böyledir: çünkü bunlar da tahlil edilince, ekseriyetle bir iki hecenin bir hece şeklinde kaynaşmasından hâsıl oldukları anlaşılmaktadır.

«Güneş - Dil» sentagmlarının tahlilinden çıkan iptidaî cümlelerde hiç tasrif edilmeyen birtakım fiiller vardır: bu fiiller, meselâ «Ulus» kelimesinin tahlilinden hâsıl olan deminki misalde gördüğümüz «*ul = yayılma*» kelimesi gibi iptidaî bir «Masdar» şeklindedir; bu gibi masdarlar yerine göre bazan da bir «İsim» rolü oynamaktadır; onun için «Güneş - Dil» tahlillerine göre, dilin menşe devrinde fiil, hiç tasrif edilmeyen ve hattâ bazan isim ve sıfat rolleri de oynayabilen iptidaî bir unsur demektir. Bu son vaziyet bugünkü diller üzerinde bile muhtelif misallerle tesbit edilebilir: meselâ Türkçede «Yemek» kelimesi hem isim, hem fiil olduğu gibi, «*Kar + mak*», «*Türe + mek*» ve «*Dil + mek*» fiillerinin «*Kar*», «*Türe*» ve «*Dil*» kökleri de hem bu masdarların emir şekilleri ve hem de «*Kar = el, bilek, karış*», «*Türe = kanun, an'ane, âdet*» ve «*Dil = Ağızdaki dil, ince kesilmiş parça, dilim*» manaları itibariyle birer isimdir! Bu hal çincede daha barizdir: bu eski dilde bir kelimenin isim yahut fiil olduğu ancak önüne yahut sonuna konulan bir edattan anlaşılır. Sümercede de böyledir. Aynı halin yeni Avrupa dillerinde de

birtakım misalleri tesbit edilmiştir; meselâ ingilizcede «love» kelimesi böyledir: çünkü bu kelime o dilde hem «Sevgi» manasiyle isim, hem «Sevmek» manasiyle fiildir! Bu iki hali birbirinden ayırmak için, isim şeklinde başına bir «the» ve fiil şeklinde de bir «to» getirilir; fakat (Meillet) nin «Linguistique historique» ismindeki eserinin 176 ncı sahifesinde dediği gibi, bu edatların kullanılmadığı bazı vaziyetler de vardır ki o zaman kelimenin isim yahut fiil olduğu ancak kârine ile anlaşılabilir! Bu vaziyete göre, «Güneş - Dil» tatbikatının menşe devrindeki fiili bazan isim rolü de oynayabilen bir unsur şeklinde tesbit etmesi, klâsik lisanîyatın da inkâr edemeyeceği bir hakikat demektir.

Bu vaziyet eski Hind - Avrupa ve semitik gruplarında da tesbit edilmiştir; meselâ (Brockelmann) ın «Linguistique sémitique» ismiyle fransızcaya tercüme edilen eserinin 125 inci sahifesindeki izaha göre, Hind - Avrupa grupunda «Bheres» şeklinde itibarî bir unsur bir taraftan «Taşıyor» manasına bir «bhéreti» fiili hâsıl etmekte olduğu gibi, bir taraftan da Yunancada «Taşıyıcı» manasına bir « φέρω = phôros» ismini vücade getirmektedir: şu halde o itibarî «Bheres» şekli ne isimdir, ne fiil ve daha doğrusu hem isimdir, hem fiil... Tıpkı bunun gibi, (Brockelmann) a göre semitik grupunda da «Katal», «Kutub» ve «Kıtl» unsurları hem isim, hem fiil rolünü oynamaktadır. Hattâ (Meillet) ye göre Hind - Avrupa grupunda Masdar aynı zamanda bir isimden ve Fail ile Mef'ul şekilleri de birer sıfattan başka bir şey değildir.

Bu vaziyet karşısında fiil kategorisinin isim kategorisinden türemiş olmak nazariyesi bile ortaya çıkmıştır.

. . . Fakat klâsik lisanîyatın tarih devirleri üzerinde hem isim, hem fiil rollerini tesbit ettiği kelimelerle «Güneş-Dil» tatbikatının aynı mahiyeti haiz olarak ortaya çıkardığı menşe devri kelimeleri arasında bilhassa gramer bakımından çok bariz bir fark vardır: Tarih devrinin hem isim, hem fiil rolünü oynayabilen kelimeleri fiil rolünde buldukları zaman tasrif edilebildikleri halde, menşe devrinin aynı mahiyetteki unsurları fiil rolünde iken bile tasrif edilememekte, yani şahıs ve zaman gösterecek şekiller veyahut eklentiler almamakta ve netice itibariyle birer «Tasrifsiz fiil» manzarası göstermektedir. Fakat Tarih devrindeki fiilin tasrifî mahiyeti, dilin menşe devrine çıkacak ve dille beraber doğmuş sayılacak kadar eski bir hususiyet değildir: çünkü «Tasrif» in muahhar bir hâdise olduğu klâsik lisanîyat sahasında bile tesbit edilmiştir.

Şahıs, kemmiyet, zaman, sıyga ve bilhassa semitik diller sahasında cinsiyet gibi muhtelif mefhumların aynı bir kelime kalıbına sığıştırılarak aynı zamanda ifadesini temin etmek itibariyle çok katışık ve mütekâmil bir mekanizma demek olan «Tasrif» i insan zekâsının birdenbire bulmuş

olmak ihtimalini kabul etmek, her şeyden evvel tekâmül kanununu inkâr etmek demektir! Onun için Tasrifin nasıl doğduğu bazı âlimlerce tetkik edilmiş ve bunun ayrı bir teşekkül tarihi bulunduğu tesbit olunmuştur.

. . . Bu tetkikat henüz pek yeni sayılabilecek bir vaziyettedir. Meseleyi bütün ciddiyet ve ehemmiyetiyle tetkik eden ilk âlim, «Essai de sémanitique» ismindeki eseriyle «Sémantique» ilminin vâzırı sayılan meşhur fransız dircisi (Michel Bréal) dir.

Takriben yetmiş senedir klâsik lisanîyat sahasına hâkim bir kanaat vardır: on dokuzuncu asra kadar insan dilinin menşesine ait ne kadar nazariye serdedilmişse, bilâistisna hepsinin sukut etmiş olmasından ilham alan bu tuhaf kanaate göre, dilin menşei dil bilgisini alâkadar edemezmiş! Çünkü bu mesele halledilemezmiş! (Michel Bréal) fiilin menşesine çıkabilmek için, «Sémantique» in «Les commencements du verbe» faslında her şeyden evvel işte bu yanlış kanaate hücum etmiş ve «*Dil menşei meselesi dil bilgisinin programından çıkartıldığı takdirde bu bilginin hedefsiz bir ilim vaziyetinde kalacağından*» bahsetmiştir. Tasrif meselesini işte bu kanaatle tetkik eden bu büyük fransız âlimi, netice itibariyle fiilde şahıs, zaman, sıyga, kemmiyet ve cinsiyet ifade eden bütün hususiyetlerin hep sonradan hâsıl olmuş şeyler olduğunu tesbite muvaffak olmuştur.

Bu mühim netice, «Güneş - Dil» tatbikatında gördüğümüz iptidai ve adeta rüşeymî fiillerdeki «Tasrifsizlik» in ne bariz bir hakikat ifade ettiğini teyit etmek itibariyle, yeni Türk dirciliği bakımından tetkiki zarurî bir vaziyet teşkil etmektedir; bu vaziyet, (Bréal)den (Brockelmann), (Vendryes) ve (Meillet) ye kadar muhtelif lisanîyat âlimlerinin tetkiklerine istinaden şöyle tesbit edilebilir:

(*Tasrifte şahıs meselesi*) — Tasrifte Mütekellim, Muhatap ve Gaip gibi şahıs ifade eden eklentilerin çok eski bir şey olmadığı, ilk insanlar için bu mefhumların herhalde el işaretleriyle de ifade edilmesi mümkün olmasından anlaşılmaktadır. Zaten bu eklentiler fiil bünyesinden ayrıldıkları takdirde, aynı mefhumları ifade eden müstakil zamirlere çok yakın bir fonetik manzara göstermemektedir: meselâ Türkçenin «İmek» yardımcı fiilinde hal sıygasının Müfret mütekellim şekli olan «*im - m*» ve bunun Sanskrit dilindeki «*as - mi*», Yunancadaki «*ειμι*», Hititçedeki «*es - mi*», eski Slavcadaki «*jes - mi*», Ermenicedeki «*em*» ve Gotçadaki «*im*» gibi karşılıklarında mütekellim eklentisi olan «*mi - m*» şekli o muhtelif dillerde «Ben» zamirinin müşterek prototipi olan «*ma = mem*» kelimesinden başka bir şey değildir.

Bu vaziyete göre tasrifte şahıs gösteren eklentiler, müstakil zamirlerin fiil köküne ilâvesinden hâsıl olmuş şeyler demektir. Hattâ Orhon lehçesinde bu eski vaziyeti gösteren pek çok misaller vardır.

(*Tasrifte zaman meselesi*) — Bugün tasrif edilen bir fiil, mutlaka mazi, hal ve istikbal gibi bir «Zaman» mefhumu ifade etmektedir: bu vaziyet «Zaman» mefhumunun gramerde «Fiil» denilen kategori kadar eski olmak ihtimalini hatıra getirebilir; hattâ Almancada «Fiil» mefhumu «Zeitwort = Zaman kelimesi» şeklinde mürekkep bir tabirle ifade edilir. Fakat buna rağmen, fiilin menşe devrinde «Zaman» fikrini ifade etmediği tesbit edilmiştir. Bu vaziyeti anlamak için, Semitik diller gruna sathî bir nazarla bakmak kâfidir: meselâ İbranî dilinde Müstakbel sıygası bazan Mazi manası ifade etmekte olduğu gibi, bazı Mazi sıygaları da Müstakbel manasına kullanılabilir! Hattâ bundan dolayı eski dinî metinlerin tefsirinde birçok müşkülât hâsıl olmuştur. Tıpkı bunun gibi, Âsur lehçesinde de «Şuhudî mazi» sıygası Hal ve Müstakbel manalarına kullanılabilir! Bu hal Hind - Avrupa dillerinde de böyledir: meselâ (Meillet) ye göre tasrifle ifade edilebilecek başlıca zamanlar Mazi, Hal ve İstikbal'den ibaret üç şekle münhasır olduğu halde, Hind - Avrupa dillerinde bunların yalnız ilk ikisi vazih olarak ifade edilebilmekte ve üçüncüsü olan İstikbal sıygasının kat'î ve muayyen bir şekli olmadığından, «Müstakbel» mefhumu ekseriyetle karışık ve müphem bir şekil almaktadır; meselâ Almancada Mazi ve Hal şekilleri gayet vazih olduğu halde, Müstakbel hususunda vaziyet biraz karışıktır: (Vendryes) in «Le langage» isimindeki eserinin 119 uncu sahifesinde dediği gibi, o dilde bu sıyga ya «*ich werde kommen*» gibi ağır ve mürekkep bir surette yalnız gramer kitaplarına munhasır bir şekil alır ve yahut «*ich komme*» şekliyle hem Hal, hem İstikbal sıygalarını aynı zamanda ifade edebilir! Almanca gibi İngilizcede de Hal ve Mazi sıygaları vazih olduğu halde, esas itibariyle lisanda mevcut olmıyan Müstakbel için iki müphem ve muhtelif şekil kullanılır ve meselâ «Yapacağım» yerine «*I shall do* = yapmam icap eder, yapmalıyım» ve «*I will do* = yapmak isterim» denilir!

Zaten bütün Cermen dillerinin en eski şekillerinde Mazi ve Hal sıygaları bulunduğu halde, Müstakbel sıygası yoktur. Rus, Gal ve İskoçya'nın Gael lehçelerinde de eski bir Hal sıygası İstikbal manasına kullanılmaktadır.

Hattâ (Meillet) tarihten evvelki Hind - Avrupa anadilinde İstikbal sıygasının hiç mevcut olmadığını tesbit etmiştir. Bu vaziyet, Türk dilinde de böyledir: meselâ bizde esas itibariyle Hal ifade eden «*Gider*» ve «*Gelir*» gibi «Aoriste = Muzari» şekilleri, bazan «*Oğuz Han bir gün*

ava gider...» cümlesinde olduğu gibi Mazi ve bazan da «*Beş on gün sonra gelir*» şeklinde olduğu gibi Müstakbel manasını ifade etmektedir! Şimdi aramızda bulunan muhterem (Jean Deny) nin «Grammaire de la langue turque» ünde tesbit ettiği gibi, bu üç mana bilhassa Gaip sıygasında görülmektedir. Bu hal, fransızcada da böyledir.

... Size arzettiğim bu vaziyet, Hal ve Mazi sıygalarının hep Müstakbel'le karıştığını ve netice itibariyle «Müstakbel sıygası» dediğimiz şeklin bütün dil gruplarında çok muahhar bir teşekkül olduğunu göstermektedir.

(*Mazi sıygası meselesi*) — Menşe devitlerinde Mazi sıygası var mıdır? (Bréal) in tetkikatı bu suale de menfi bir cevap teşkil etmektedir. Her nekadar Hind - Avrupa dilleri ilk bakışta Mazi sıygasının birçok şekilleriyle dolu gibi görülürse de, bu zahiri vaziyete aldanmamalıdır: çünkü bütün bu şekillerin hep Hal sıygasından istihale etmiş şeyler olduğu tesbit edilmiştir! Meselâ (Omiros) mesel ve kaide kabîlinden umumî esaslar ifade ederken çok defa Hal'i Mazi sıygasıyla anlatmıştır; en eski Roma kitabelerindeki Lâtin cümlelerinde de Hal ve Mazi sıygalarının birbirine karıştığı görülmektedir. Bu hale yeni dillerde bile birçok misaller gösterilir: meselâ fransızcanın bilhassa Mazi'ye ait hikâyelerinde Hal sıygasının — tıpkı türkçedeki «*Oğuz Han bir gün ava gider*» misalinde olduğu gibi — Mazi manasına kullanıldığını herkes bilir; hattâ böyle Mazi rolü oynayan Hal şekline «Présent historique = Tarihi Hal sıygası» denir.

Bu vaziyet, muhtelif dilciler tarafından «Mazi» sıygasının da muahhar bir teşekkül olmasıyla izah edilmektedir. (Bréal) bu hali ilk insanlarda Mazi ve Müstakbel fikirlerinin mevcut olmamasıyla tefsir etmekte ve buna delil olarak da bugünkü vahşi kabîlelerle küçük çocuklarda zekânın ancak hali kavrayabilip «Mazi» ve «Müstakbel» mefhumlarını ihtaya müsait olmadığından bahsetmektedir.

Herhalde ilk insanlarda Geçmiş ve Gelecek zaman mefhumları mevcut olmayınca, dilin menşesinde «Mazi» ve «Müstakbel» sıygaları aramak abes demektir.

(*Hal sıygası meselesi*) — Fakat acaba o ilk devirde «Hal» sıygası var mıdır? (Bréal) çok haklı olarak bunu da inkâr etmektedir: çünkü zaten «Hal» dediğimiz sıyga, hiçbir zaman tayin etmiyen bir şekildir: meselâ «*Vakit geçer*» ve «*Dünya döner*» dediğimiz zaman, «*Geçer*» ve «*Döner*» şekilleri hem Maziye, hem Hale, hem İstikbale ait olabilir. Bu vaziyete göre, «Hal» sıygasının «Masdar» dan hiçbir farkı yok gibidir: Masdar nasıl fiili ifade ediyorsa, «Hal» sıygası da aynı fiil ve hareketi şahıslara izafe ederek ve zaman tayin etmiyerek ifade ediyor demektir.

Onun için dilin menşesinde «Mazi» ve «Müstakbel» olmadığı gibi, «Hal» sıygası da olmamak lâzımgelir.

(*Tasrifin menşei*) — Bu netice bize menşe devrindeki fiilin şahıs ve zaman mefhumlarını ifade etmeyen, yani tasrif edilmeyen çıplak bir unsur olduğunu göstermektedir. (Bréal) in fikrinde bu çıplak unsur, ilk şekli itibariyle alelâde bir isimden başka birşey değildir; fakat bu isim, hareket mefhumuyla alâkadar bir müsemmaya ait oldukça bazan bir Masdar rolü de oynuyabilmiştir; ilkönce bu iptidâî Masdar hiç tasrif edilmeden kullanılmıştır: bu devirde şahıslar el işaretleriyle gösterilmiş ve «Mazi» ile «Müstakbel» fikirleri mevcut olmadığı için insan zekâsı sıyga teşkiline ihtiyaç görmemiştir. Onun için (Bréal) e göre «Hal» sıygasını doğuran ilk tasrif şekli, kuvvetli insanın kuvvetsiz insana söylediği bir emir kelimesiyle başlamıştır: tabii bu ilk emirler, isim şeklinde şeylerdir; bugün bile bir kumandan askerine «İleri!» ve bir müşteri garsona «Kahve!» dediği zaman, bu kelimeleri bir fiil şeklinde ve bilhassa «Emrihazır» tarzında kullanmaktadır. Fakat ilk insanın kullanmış olabileceği bir emir kelimesi, birçok sıygalara menşe olabilecek bir sözdür: çünkü rica ve dua gibi mefhumlar da emir sıygası ile ifade edilebilecek şeylerdir. Onun için (Bréal) in kanaatine Temenni ve İnşa sıygaları hep «Emir» sıygasından çıkmış şekiller demektir. Fakat «Emr» in cevapsız kalması kabil değildir: kuvvetsiz hayatını muhafaza için, mutlaka kuvvetlinin emrine cevap vermek mecburiyetindedir; kuvvetli «Gel!» deyince kuvvetsiz yumruk yememek için herhalde bu emre derhal itaat ettiğini ifade etmek, yani «geliyorum!» demek ihtiyacını duyacaktır: «Hal» sıygası da işte bu ihtiyaçtan doğmuş ve bu sıyga, biraz evvel arzettiğim gibi, gittikçe «Mazi» ve «Müstakbel» sıygalarının teşekkülünde âmil ve esas olmuştur.

(*Tasrifte cinsiyet meselesi*) — Tasrifte şahıs ve zaman mefhumları gibi cinsiyet mefhumunun da ifadesi muahhar bir hadisedir; zaten bu hususiyet bilhassa Semitik grupta tesbit edilmektedir: meselâ arapçada erkek için «**ك**» ve kadın için «**ك**» şekilleri vardır. Fakat (Oppert) in «Grammaire sanscrite» inde ve (Meillet) nin «Introduction» unda tasrih ettiği gibi, Hind - Avrupa grubunun hiçbir devrinde bu hususiyetten hiçbir eser görülmemiştir; Türk dilinde de böyledir. Zaten cinsiyet meselesinin fiil şöyle dursun, isimlerde bile sonradan hâsıl olmuş arızî bir hal olduğu düşünülecek olursa, bu hali fiilin menşe devrinde aramanın ne beyhude bir hareket olacağı kendiliğinden anlaşılmış olur.

*
* *

Küçük bir hulâsa şeklinde arzettiğim bu vaziyet, fiilde şahıs, kemiyet, zaman ve cinsiyet gibi mefhumlar ifade eden hususiyetlerin ve netice itibariyle tasrifin çok uzun bir tekâmül eseri olarak sonradan hâsıl olmuş karışık bir mekanizma teşkil ettiğini göstermektedir. Onun için «Güneş - Dil» tahlillerinin bazan isim ve bazan da tasrifsiz fiil rolünde gösterdiği iptidaî kökler, fiil kategorisinin en eski örneklerini temsil ediyor demektir.

*
* *

Bu hakikatlerin bu kadar bariz şekillerle ve adeta birer sistem halinde tedvini, ULU ÖNDER'imizin Yüksek Himayetlerinde çalışan «Türk Dil Kurumu»nun lisanîyat tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden büyük kanunu sayesinde olduğu için, ATATÜRK'e ilim minnettar olmalıdır.

(Sürekli alkışlar)

Başkan — Kurun namına Kurultayda izah edilen tezler bitmiştir. Bundan sonra B ve C serilerini teşkil eden tezlere sıra gelmiştir. Onlar da yarın ve daha ileri günlerde okunacaktır.

Yarın saat 14 te toplanılmak üzere içtimaa nihayet verilmiştir.